

BOGDAN HARHĂȚĂ

DEFINIȚIA LEXICOGRAFICĂ. TIPURI RECURENTE ÎN DICȚIONARELE ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

A. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Informația cuprinsă în dicționare are un marcat caracter convențional; această trăsătură reflectată în varietatea tipologică a lucrărilor lexicografice se traduce prin aceea că lectura lor analitică presupune serii de restrângeri corespunzătoare principiilor tehnice de redactare specifice fiecărei lucrări în parte. Lucrarea de față privește exclusiv dicționarele românești în care semnificatul¹ cuvântului-titlu este explicitat *sub voce*.

În secolul al XIX-lea, în care dicționarele bi- sau multilingve sunt încă mai numeroase decât cele monolingve, tipologiile de explicitare a semnificatului cuvintelor-titlu pot fi schematizate provizoriu astfel:

Dicționare bi-/multilingve
echivalent/serie de echivalente
perifraze

Dicționare monolingve
sinonim/serie de sinonime
perifraze

În cadrul articolului de dicționar, cele două tipologii nu se exclud reciproc; analiza noastră le urmărește deopotrivă. Cei mai mulți autori par să specializeze sintagma *definiție lexicografică* pentru explicitarea semnificatului printr-o perifrază. Lucrarea de față își propune (1) să pună în discuție un atare punct de vedere și (2) să aducă unele observații cu privire la evoluția definiției de dicționar în secolul al XIX-lea.

---

¹ Urmărim aici distincția între perechea terminologică *semnificat* și *sens*, așa cum este ea acceptată în majoritatea lucrărilor teoretice; cf. Marengo 1996, p. 103–104: „Finora ho usato *senso* e *significato* come sinonimi e nella maggior parte dei casi i due termini sono considerati equivalenti. I linguisti che si occupano di semantica, tuttavia, abitualmente distinguono fra *significato* in quanto valore che un segno linguistico ha nel sistema, in astratto, e *senso* in quanto valore che un segno linguistico ha nel contesto, in un enunciato”.

B. DEFINIȚIA LEXICOGRAFICĂ

Mater omnium quaestionum: definiție sau descriere?

Simpla echivalare a definiției lexicografice cu o perifrază nu este suficient de specifică și lasă loc unei multitudini de interpretări. Încercarea de a stabili caracteristici mai precise ale acesteia s-a dovedit însă dificilă și adesea condiționată de o perspectivă teoretică apriorică. Rezultatul direct al acestei dificultăți este o oarecare distanțare între descrierile definiției lexicografice propuse în ramuri teoretice ale lingvisticii, precum semantica lexicală sau lexicologia, și realizarea ei practică de către autorii de dicționare. Perspectiva tradițională vede cheia acestei diferențieri mai cu seamă în imposibilitatea stabilirii unor reguli precise care să permită distincția între informația de natură lingvistică și cea de natură extralingvistică consemnată în dicționare. Definiția într-un dicționar ar trebui să conțină „ceea ce este universal, necesar și constitutiv pentru competența lexicală² a vorbitorului nativ, lăsând în seama enciclopediei tot ceea ce este particular, contingent și neconstitutiv pentru competența vorbitorului” (Marconi 1994, *passim*). Înțelegând însă prin *necesar* ceea ce este pragmatic indispensabil pentru înțelegerea între vorbitorii unei limbi, într-un stadiu dat al unei culturi, orice încercare de definire a acestuia se lovește de constatarea că, în orice împrejurare, „competența lingvistică este fatalmente enciclopedică și nu poate fi fixată într-un dicționar, iar de aceea nu au existat niciodată și nu există reguli stabile. Nucleul tare sau «necesar» al acestei competențe ține de sociolingvistică și de antropologia culturală, iar această constatare descrie vag limitele imposibil de stabilit ale enciclopediei” (Eco 1995, p. 68–70).

Carla Marello (1996, p. 122), pe de altă parte, constată că, în studiile de semantică lexicală din zilele noastre care interesează în mod direct lexicografia, accentul se deplasează dinspre separarea cunoașterii lingvistice (de dicționar) de cea enciclopedică înspre determinarea aceluși nucleu de informație cuprinsă într-un cuvânt care rezistă în toate contextele în care poate fi folosit acel cuvânt. Aceeași autoare (*ibidem*) mai precizează că soluțiile tehnice adoptate de dicționarele monolingve publicate în ultima perioadă „sono piuttosto empiriche e non sempre coerenti in tutte le definizioni di «oggetti» dello stesso tipo”, adăugând că o schimbare a modalităților în care se consemnează definițiile în dicționare aparține unui viitor îndepărtat, după cum afirmă și Sorin Stati (1995, p. 163): „i dizionari monolingui potrebbero, in un futuro senz'altro abbastanza lontano, sostituire le tradizionali definizioni (con le loro maldestre oscillazioni tra «significato di parola» e «cosa») con elenchi di proprietà [...] che non potranno più accettare i canoni sintattico-stilistici tradizionali”.

² Pentru conceptul de *competență*, cf. Marconi 1999.

Definiția lexicografică în literatura de specialitate străină

Descrierile definiției lexicografice din literatura de specialitate reflectă, în varietatea lor, imposibilitatea circumscriserii exacte a conceptului. Cu toate acestea, Herbert Ernst Wiegand, care discută (1989, p. 532–533) istoricul problemei și soluțiile acceptate în lexicografia contemporană, constată că se pot distinge două școli de gândire majore, reprezentate de Josette Rey-Debove și, respectiv, Robert F. Ison, ilustrându-le cu citatele de mai jos.

Cel dintâi deschide capitolul dedicat definiției din lucrarea lingvistei franceze:

„On appellera DÉFINITION: (1) L’action de définir ou opération définitionnelle. (2) L’énoncé qui est censé expliciter le contenu du mot et qui représente le second membre d’une prédication définitionnelle totale dont le sujet est l’entrée. Cette prédication porte aussi le nom de *définition*, mais nous ne retiendrons pas ce sens. La définition est un énoncé dont les éléments sont les DÉFINISSANTS et qui parlent de l’entrée ou DÉFINI; elle se présente, dans les dictionnaires modernes, séparée de l’entrée (ne serait-ce que par l’information de catégorie grammaticale) et sans copule qui la relie à l’entrée” (Rey-Debove 1971, p. 180).

Al doilea citat este reprezentativ pentru o școală care consideră drept definiție un segment de text mai complex din cadrul articolului de dicționar:

„A ‘substitutable’ dictionary definition traditionally tries to give at least four types of information about its *definiendum*:

(Syn	1) its syntactic categorisation: it is noun, verb, etc?
	2) its syntactic sub-categorisation: if verb, transitive, intransitive, etc.
(Sem	1) its semantic categorisation: January is a <i>month</i> ; to be gorgeous is to be <i>beautiful</i>
	2) its semantic sub-categorisation: January is the <i>first</i> month; to be gorgeous is to be <i>strikingly</i> beautiful

Sometimes this information is compressed into a single word or phrase that is itself a dictionary entry, as here in *Webster’s Ninth New Collegiate Dictionary*: «²**grip** *n.* ... 6: STAGEHAND [...]» or here, as in the hypothetical: «**gorgeous** *adj.* STRIKING». These are, of course, classical definitions by synonym” (Ison 1987, p. 61).

La o primă comparație a celor două citate se constată că deosebirile de concepție se datorează înainte de toate unei diferențe de perspectivă: acolo unde Josette Rey-Debove privește definiția lexicografică dintr-un punct de vedere mai apropiat de cel al semanticii lexicale, iar clasificările de natură lexicografică decurg din acesta, R. F. Ison are o abordare diametral opusă, rezultatul fiind o descriere în

care perspectiva semantică este subsumată celei lexicografice. Astfel, în cazul unui cuvânt înregistrat în DEX³, precum:

„**chior, chioară**, *chiori, chioare*, adj. **1.** (Adesea substantivat) Care vede numai cu un ochi; căruia îi lipsește un ochi. **2.** (Reg.; adesea substantivat) Orb. **3.** (Adesea substantivat) Sașiu. **5.** *F i g.* (Despre surse de lumină) Care dă o lumină slabă, insuficientă; (despre lumină) slab. ♦ (Despre ferestre) Prin care lumina străbate cu greu, care este prea mic sau (în parte) astupat. **6.** (În e x p r.) *Apă chioară* = **a**) nume dat în ironie unor alimente lichide sau unor băuturi alcoolice prea diluate; **b**) vorbe lipsite de conținut. *A nu avea para chioară* sau (rar, substantivat) *a nu avea chioară în pungă* – a nu avea niciun ban”,

după J. Rey-Debove sunt definiții următoarele segmente de text (ST):

Care vede numai cu un ochi, căruia îi lipsește un ochi (ST1);

Orb (ST2);

Sașiu (ST3);

Care dă o lumină slabă, insuficientă / Slab (ST4);

Prin care lumina străbate cu greu, care este prea mic sau (în parte) astupat (ST5),

în vreme ce după R. F. Ilson acestora ar trebui să li se adauge segmentul de text „**chior, chioară** [...] adj.” (cu completările necesare sub fiecare cifră de sens) pentru a fi considerate drept definiții. ST3 ar trebui, prin urmare, să arate astfel: „**chior, chioară**, *chiori, chioare*, adj. (Adesea substantivat) sașiu”.

Josette Rey-Debove propune pentru segmentele de text identificate drept definiții clasificări de natură formală: o primă distincție deosebește între definițiile printr-un singur cuvânt și cele printr-o perifrază: astfel, ST2 și ST3 sunt definiții prin sinonime, în vreme ce sub ST1, ST4 și ST5 pot fi identificate perifraze. O ulterioară distincție constă în deosebirea între segmentele de text în care se identifică un singur *d e f i n i e n s* sau mai mulți *d e f i n i e n t e s*; corespunzătoare definițiilor simple, respectiv definițiilor multiple. Pentru R. F. Ilson, acestea sunt irelevante, descrierea pe care o dă urmărind doar distincția majoră între informația de natură gramaticală și cea de natură semantică încadrate în definiție și distincțiile secundare de categorie din cadrul fiecăreia. Ambii autori însă par să omită discutarea segmentelor de text în care se consemnează indicații de circulație, diferite particularizări ale sensului etc. Astfel, dacă în exemplul ilustrat mai sus, parantezele gramaticale de tipul „(adesea substantivat)” pot fi încadrate cel puțin în modelul de definiție propus de R. F. Ilson, indicații precum „regional”, „figurat”, „rar” nu se

³ Toate exemplele din această secțiune pentru cuvinte din limba română sunt extrase din DEX. Această alegere are o dublă motivare: (a) complexitatea și unitatea tehnică a articolelor din DEX le fac să fie un instrument optim pentru ilustrarea diferitelor subsecțiuni ale articolului de dicționar și a modalităților de repartizare a tipologiilor de informații în cadrul acestuia, (b) niciunul dintre dicționarele românești tipărite în secolul al XIX-lea nu prezintă un caracter atât de marcat tehnic.

regăsesc în niciunul. Sunt de asemenea incerte: posibila încadrare a precizărilor de tipul „Despre surse de lumină”, „despre lumină” de sub sensul 5., precum și cazurile în care cuvintele-titlu cunosc specializări de sens după combinațiile lexicale în care intră: expresii, locuțiuni, colocații etc. (sensul 6.).

Diferențele de perspectivă dintre cele două modele sunt ulterior complicate de puncte de vedere diferite și de natura complexă a dicționarelor înseși: principiile de organizare a materialului lingvistic în dicționare se caracterizează printr-o variabilitate combinatorie ridicată, ceea ce face dificil de urmat un model universal de definire. Această variabilitate ce reflectă natura eterogenă a obiectului dicționarelor, anume vocabularul unei limbi, explică caracterul prevalent empiric al definițiilor consemnate în acestea, precum și de ce liniile directe comune dicționarelor de tip explicativ sunt puține și determinate mai degrabă de o practică generală decât de constrângeri teoretice inexorabile. Această practică arată că în majoritatea dicționarelor explicarea semnificatului/sensurilor unui cuvânt prin perifraze urmărește încă formula aristotelică a genului proxim și a diferenței specifice (hiperonim + descrierea trăsăturilor distinctive) și că, tot ca regulă generală, se evită circularitatea directă și se încearcă definirea cuvântului-titlu prin perifraze al căror motor semantic aparține aceleiași categorii gramaticale, cu excepția pronumelor, onomatopeelor și numeralelor (Marello 1996, p. 122–123).

Definiția lexicografică în lingvistica românească

În lingvistica românească, definiția lexicografică a fost discutată mai cu seamă din perspectiva semanticii lexicale și a semioticii, iar părerile autorilor concordă cu privire la dificultatea stabilirii unei tipologii unice pentru definiția dată cuvintelor în dicționare: „oricât s-ar vrea de riguroasă, definirea sensului cuvintelor nu se poate face decât cu *aproximare*” (Bidu-Vrănceanu 1986, p. 113 – subl. a.) sau, mai explicit, „precizăm că există posibilitatea ca între «definiția empirică» și «definiția lexicografică» să nu existe, practic, nicio diferență, similitudinea dintre ele putând merge până la identitatea de formulare”⁴ (Neț 1986, p. 132).

Privind din perspectiva lexicografului, majoritatea autorilor par să specializeze sintagma *definiție lexicografică* pentru ceea ce în modelul Rey-Debove corespunde perifrazelor, iar clasificările propuse urmează această accepțiune. Pornind de la constatarea că „definiția lexicografică realizează [...]

⁴ În modelul propus de cercetătoarea bucureșteană, în cadrul distincției tripartite între *interpretanții finali* (If₁, If₂ și If₃) teoretizați de semioticianul american Charles Sanders Peirce, *definiția empirică* corespunde lui If₁ – caracterizat de o condiționare culturală/de uz, *definiția lexicografică* corespunde lui If₂ – caracterizat de o condiționare controlată științific/experimentală, acestora două opunându-li-se *matricea*, „un sistem formal [...] servind la structurarea sensului într-o definiție”, corespunzătoare lui If₃ – care sunt singurii interpretanți situați „în afara contextului” (caracterizați prin lipsa condiționării) (Neț 1986, p. 132–133).

circumscrierea semiotică a sensului cuvintelor prin delimitări de ordin semantic, sintactic și pragmatic” (Oprea 1986, p. 112 – subl. a.), clasificările cel mai frecvent acceptate consemnează, în mare, următoarele categorii: *definiții semantice propriu-zise, semantic-relaționale, semantic-sintactice, semantic-pragmatice și semantic-ostensive* (*ibidem*, p. 110–111), catalogate după criteriile aplicate descrierii semnificatului/sensurilor cuvântului-titlu.

Definițiile semantice propriu-zise se aplică „elementelor lexicale categorematică (adică celor care pot îndeplini într-o propoziție funcția de subiect sau predicat)” (Oprea 1986, p. 110). Din punctul de vedere al tehnicii de redactare, acestea coincid cu situațiile în care cuvântul-titlu este definit printr-o perifrază al cărei prim element aparține aceleiași clase morfologice și se aplică substantivelor și verbelor – e.g.: pentru substantive: „**organ** [...] parte din corpul unei ființe [...]”; pentru verbe: „**organiza** [...] a proceda metodic și ordonat în acțiunile sale [...]”. *Definițiile semantic-relaționale* sunt utilizate în cazul adjectivelor și adverbilor și se prezintă de obicei în formularea *care* + [...] – e.g.: „**îngust** [...] care are lățime mică”. *Definițiile semantic-sintactice* sunt utilizate pentru explicitarea semnificatului/sensurilor prepozițiilor și conjuncțiilor (numite în terminologia lexicografică tradițională *instrumente gramaticale*). Întrucât este imposibilă, în majoritatea cazurilor, realizarea unei sinonimii cu cuvântul-titlu la nivelul perifrizei explicative, de obicei definirea acestora are două componente: una care circumstanțiază semnificatul cuvântului și/sau condițiile de gramaticalitate pe care le cere (indicate de obicei în dicționarele moderne între paranteze), și o a doua, în care se exemplifică utilizarea sa sau, dacă e posibil, se indică un sinonim, o perifrază sinonimă – e.g.: „**în** [...] (Indică interiorul spațiului unde are loc o acțiune, unde se află ceva, spre care are loc o mișcare) *Intră în casă*” sau „**lângă** [...] (Introduce un complement circumstanțial de loc) *În preajma...*, *în apropiere de...*”. *Definițiile semantic-pragmatice* sunt, de asemenea, alcătuite din două părți: „o notă generală [...] și o serie de raportări sau particularizări ale acestei note legate de vorbitor sau de realitate” (Oprea 1986, p. 111); tehnica lexicografică utilizată de dicționarele românești moderne permite omisiunea primei părți ale definiției și indicarea celei de-a doua între paranteze. Formularea sub care se întâlnesc de obicei este *cuvânt care exprimă/înlocuiește* + [...]. Se întrebunțează pentru pronume și interjecții – e.g.: „**tu** [...] (Ține locul numelui persoanei căreia i se adresează vorbitorul; cu funcție de subiect)” sau „**vai** [...] cuvânt care exteriorizează sentimente (intense) de: [...] durere, suferință [...]”. *Definițiile semantic-ostensive* se întrebunțează pentru explicitarea semnificatului cuvintelor care denumesc însușiri și „se realizează prin referirea la obiectele care poartă în mod necesar însușirile respective” (*ibidem*) – e.g.: „**roșu** [...] de culoarea sângelui”.

Clasificarea de mai sus urmărește varietatea tipurilor de definiție întâlnite în dicționare și demonstrează necesitatea aplicării mai multor serii de criterii încruci-

șate, de natură semantică, gramaticală și pragmatică. Clasificarea standardizată de Angela Bidu-Vrănceanu în DȘL (s.v. *definiție* [...] 2)) se caracterizează printr-o încadrare teoretică mai strictă, ce dă prioritate punctului de vedere al semanticiului. Aici se precizează că „definițiile lexicografice reprezintă echivalente [...] ale cuvântului-titlu [...] formulate prin perifraze mai mult sau mai puțin complexe” (DȘL, p. 155/2) și se stabilește o clasificare a acestora după trei categorii: *definiții substanțiale*, *definiții relaționale* și *definiții ostensive sau referențiale*, unde *definiția substanțială* „este un enunț bipolar [...] alcătuit din gen proxim și diferențe specifice” (*ibidem*), *definiția relațională* constă în trimiterea, în virtutea economiei, la un cuvânt-bază, iar *definiția ostensivă* constă în explicitarea semnificatului cuvântului prin indicarea concretă a acestuia.

Un posibil model de formalizare aplicabil în analiza dicționarilor românești

În analiza modalităților de definire în dicționarele românești considerăm că este util să adoptăm un punct de vedere apropiat de cel exprimat de R. F. Ilson (1987). Incluziunea informațiilor de natură gramaticală în segmentul de text descris drept definiție este utilă din cel puțin două motive. În primul rând astfel se poate studia stabilirea unei corelații între tipologii de explicitare a conținutului semantic al cuvântului și clasa morfologică în care acesta se încadrează: o simplă lectură arată că definițiile pentru substantive și verbe diferă substanțial de cele pentru pronume, care, la rândul lor, diferă de cele pentru adjective, adverbe ș.a.m.d. (cf. DLR, fascicula 0, p. XI–XII). În al doilea rând, în măsura în care lucrarea de față privește felul în care s-a cristalizat definiția lexicografică în tradiția românească a secolului al XIX-lea, într-o perioadă în care „începe originalitatea lexicografiei naționale” (Seche 1966, p. 185), analiza încercărilor de sistematizare a articolului de dicționar în toate secțiunile sale este de interes istoric.

Am ales, astfel, drept perspectivă dominantă pentru analiza noastră pe cea a lexicografului; acesteia îi subordonăm criteriile de natură semantică și pragmatică. În cadrul segmentului de text din articolul de dicționar care cuprinde încadrarea cuvântului-titlu în sistemul limbii și explicitarea semnificatului/sensurilor acestuia, propunem următoarele distincții/ierarhizări:

1) informație de încadrare în sistem vs. informație de natură semantică (după Ilson 1987); nu reținem diviziunile de *categorie* vs *sub-categorie* propuse de R. F. Ilson: pentru informația gramaticală, sub-categoriile sunt irelevante pentru corelarea cu tipul de explicitare a sensului (un verb tranzitiv și unul intransitiv sunt definite în aceeași manieră); pentru informația de natură semantică considerăm mai potrivite clasificările operate în Rey-Debove 1971;

2) considerăm, în schimb, că încadrarea în sistem a cuvântului-titlu depășește simpla informație de natură gramaticală propusă de R. F. Ilson: sunt parte a definiției indicațiile care țin de factorii de variabilitate precum

rar, învechit, regional etc. sau indicația domeniului, întrucât reprezintă circumscrieri necesare descrierii semnificatului sau unui sens aparte; pe acestea le denumim aici mărci de variabilitate – distingem astfel, în cadrul informației de încadrare în sistem, între informația gramaticală și mărcile de variabilitate;

3) în cadrul informației de natură semantică, se pot urmări două tipuri de distincții (după Rey-Debove 1971): (a) explicitarea semnificatului/sensurilor cuvântului-titlu printr-un singur cuvânt/echivalent locuțional (sinonim) sau printr-o perifrază și (b) definiție simplă (un singur sinonim sau o singură perifrază) și definiție multiplă (mai multe sinonime, mai multe perifraze sau sinonim/e și perifrază/e în același segment de text);

4) sunt parte a definiției și se încadrează în informația de natură semantică indicațiile precum „despre lumină, despre ferestre” din exemplul arătat mai sus – pe acestea le vom numi aici mărci semantice suplimentare;

5) pentru perifraze urmăm clasificarea din Oprea 1986; aceasta prezintă avantajul unei corelări prealabile cu informația de natură gramaticală de la prima distincție.

În tradiția lexicografică românească, combinațiile lexicalizate ale cuvintelor-titlu sunt indicate, de obicei, în corpul articolului de dicționar corespunzător și, în numeroase cazuri, cunosc specializări de sens care primesc definiție. Clasificarea acestora este dificilă și ar complica modelul pe care îl propunem aici, de aceea aici ne mulțumim să le marcăm drept combinații lexicale (CL), fără a le analiza.

Urmărind distincțiile enunțate mai sus, structurarea definiției lexicografice poate fi ilustrată după următoarea schemă desfășurată:

Informație de încadrare în sistem (SIST)		Informație de natură semantică (SEM)							
Informație gramaticală GR	Mărci de variabilitate MV	Mărci semantice suplimentare /MSS/	După tipologia definiens-ului	După numărul de termeni					
			Explicitare prin sinonim SIN	Definiție simplă (ds) Definiție multiplă (dm)					
			Explicitare prin perifraze PAR	Definiție simplă (ds) Definiție multiplă (dm)					
		<table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td><i>semantică propriu- zisă (sem)</i></td> <td><i>semantic- relațională (sem-rel)</i></td> <td><i>semantic- sintactică (sem-sint)</i></td> <td><i>semantic- pragmatică (sem-pr)</i></td> <td><i>semantic- ostensivă (sem-os)</i></td> </tr> </table>			<i>semantică propriu- zisă (sem)</i>	<i>semantic- relațională (sem-rel)</i>	<i>semantic- sintactică (sem-sint)</i>	<i>semantic- pragmatică (sem-pr)</i>	<i>semantic- ostensivă (sem-os)</i>
<i>semantică propriu- zisă (sem)</i>	<i>semantic- relațională (sem-rel)</i>	<i>semantic- sintactică (sem-sint)</i>	<i>semantic- pragmatică (sem-pr)</i>	<i>semantic- ostensivă (sem-os)</i>					

iar liniarizarea ei ideală sub forma unui segment de text din cadrul articolului de dicționar se exprimă prin formula:

$$\text{DEF} = \{\text{SIST} (\text{GR} + \text{MV}) + \text{SEM} (/ \text{MSS} / + {}_{(\text{var})} \text{T}_{\text{var}})\},$$

unde ${}_{(\text{var})}$ reprezintă compoziția variabilă a *definiens*-ului, iar T_{var} este un termen caracterizat de o variabilitate structurală ridicată datorată posibilităților combinatorii (numerice) între SIN și PAR, și diferențierilor tipologice ale PAR cerute de GR.

Urmând această descriere, iată câteva exemple de formalizare a structurii definiției extrase din articolul de dicționar citat mai sus. Pentru sensul **1**, considerăm definiție segmentul de text

„**chior** |*lemă*| = {{{(*chioară, chiori, chioare* |tipul flexionar|, adj. |clasa morfologică|) (Adesea substantivat) |specificare de natură gramaticală|) Care vede numai cu un ochi |definire prin perifrază de tip semantic-relațional|; cărui îi lipsește un ochi |definire prin perifrază de tip semantic-relațional|}}”.

Structura acesteia (SD) se observă în transcrierea

$$\text{„SD (chior, 1) = } \{((\text{GR}_1 + \text{GR}_2) + 0) + (/0/ + {}_{(\text{ds})}(\text{PAR}_{1(\text{sem-rel})} + \text{PAR}_{2(\text{sem-rel})}))\}\text{”}$$

unde GR_1 = indicația „adjectiv” și tipul flexionar corespunzător, GR_2 = indicația „adesea substantivat”, iar T_{var} este alcătuit, la rândul lui, din doi termeni, fiecare constând din câte o singură perifrază de tip semantic-relațional (considerate de către autorii DEX definiții separate, lucru marcat prin despărțirea prin punct și virgulă). Definiția de sub sensul **5. ♦**, în schimb,

„**chior** = chioară, chiori, chioare, adj. F i g. (Despre ferestre) Prin care lumina străbate cu greu, care este prea mic sau (în parte) astupat”

se transcrie

$$\text{„SD (chior, 5. ♦) = } \{(\text{GR} + 0) + ((/ \text{MSS}_1 / + / \text{MSS}_2 /) + {}_{(\text{dm})}(\text{PAR}_{1(\text{sem-rel})} + \text{PAR}_{2(\text{sem-rel})}))\}\text{”}$$

(cele două perifraze sunt considerate de autori, prin marcarea cu virgulă simplă, părți ale aceleiași definiții). Pentru a ilustra deopotrivă situația definirii prin sinonime, definiția de sub sensul **2**. „**chior** = chioară, chiori, chioare, adj. (Reg.; adesea substantivat) Orb” se transcrie

$$\text{„SD (chior, 2) = } \{(\text{GR}_1 + \text{MV} + \text{GR}_2) + (/0/ + {}_{(\text{ds})} \text{SIN})\}\text{”}$$

C. DEFINIȚII ÎN DICȚIONARELE ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

Pornind aici de la observațiile lui Mircea Seche (1966, p. 185–186), după care „exerciții de lexicografie explicativă românească apar încă în dicționarele bilingve și poliglotte cu limba de bază străină [...]; cu mult mai evidentă, mai concretă devine această tendință în dicționarele bilingve și poliglotte cu limba română ca limbă de bază. În acestea se constată [...], de la începutul secolului al

XIX-lea înainte, efortul autorilor pentru crearea lexicografiei unilingve explicative” și „înainte de a exista un dicționar explicativ tipărit, filologii noștri încearcă să facă lexicografie explicativă în dicționare bilingve și plurilingve”, ne-am conformat necesității de a supune analizei material extras în egală măsură din dicționarele monolingve și din cele bilingve sau poliglote.

În încercarea de a ilustra o varietate cât mai mare a tipurilor de definiție, materialul este ordonat după criteriul clasei morfologice (am ales aici substantive, verbe, adjective și prepoziții), iar în cadrul fiecărei clase, după criteriul cronologic. Mai precizăm că, întrucât „volumul și evoluția (cantitativă și semantică) a lexicului se oglindesc imperfect în operele lexicografice” ale perioadei alese (Seche 1966, p. 188), la care mai putem adăuga caracteristica inegalității calitative a dicționarelor luate în discuție, este dificilă urmărirea acelorași termeni în toate acestea. Primele noastre dicționare monolingve, concepute pentru a populariza elementul neologic în vocabularul limbii române, înregistrează cu precădere cuvinte exotice pentru perioada întocmirii lor; ele provin din tradiția lexicoanelor de conversație, la modă într-un secol caracterizat de instituția salonului, și de aceea nu consemnează cuvinte „banale”, pe care le cunoșteau toți vorbitorii limbii. Pe de altă parte, inventarele celorlalte dicționare analizate aici diferă considerabil, fapt explicabil prin aceea că, în lipsa unui model, „autorii au fost nevoiți să-și alcătuiască singuri lista de cuvinte, precum și unele norme principiale de lucru, iar greutățile întâmpinate se oglindesc în mod pregnant în proporțiile operelor realizate” (Seche 1966, p. 185). Datorită acestor inegalități, materialul excerptat din dicționarele de neologisme (NEGULICI, STAMATI, PROT.–POP.) este indicat separat.

Întrucât am supus analizei dicționare bilingve și poliglote (LB, PONTBRIANT și COSTINESCU) deopotrivă cu lucrări monolingve (NEGULICI, STAMATI, PROT.–POP., LM), am considerat pentru seria celor dintâi următoarele convenții: (α) este *d e f i n i e n s* echivalentul în limba-țintă, (β) precizările în limba română menite să clarifice sensul traducerii sau să direcționeze selecția unui echivalent anume în limba-țintă sunt mărci semantice suplimentare /MSS/, (γ) acolo unde cuvântului-titlu îi corespunde un singur echivalent, l-am asimilat definiției prin sinonime, (δ) acolo unde semnificatul cuvântului-titlu este explicat printr-o perifrază, l-am asimilat definiției prin perifrază.

Definiții pentru substantive:

LB ⁵	descoperire , f., pl., <i>riri</i> . subst. Detectio, relectio, revelatio. <i>a căruiva lucru nou</i> : Detectio, inventio. <i>a căreiva taine</i> : Manifestatio, revelatio, indicium. <i>Descoperirea dumnezeiască</i> : Revelatio Divina.
-----------------	---

⁵ În cazul LB am luat în considerare informația în limba latină. O analiză contrastivă a echivalentului în cele trei limbi: latină, maghiară și germană arată că autorii părții în limba maghiară au preferat adesea echivalarea printr-un sinonim acolo unde în latină sau germană cuvântul este definit prin perifrază.

	SD (descoperire, 0) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃))}
	SD (descoperire, 1) = {(GR + 0) + (/MSS/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂))}
	SD (descoperire, 2) = {(GR + 0) + (/MSS/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃))} + CL
PONTBRIANT	descoperire , f. pl <i>i</i> . Découverte, pénétration, révélation, divulgation, dévoilation, <i>f.</i> action de démasquer, de parvenir à connaître, de se faire jour, de transpirer. SD (descoperire) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃ + SIN ₄ + SIN ₅ + PAR _{1(sem-rel)} + PAR _{2(sem-rel)} + PAR _{3(sem-rel)} + PAR _{4(sem-rel)}))}
COSTINESCU	descoperire , s.f. fapta de a descoperi, de a dezveli; fapta de a declara, de a da de față; fapta de-a zări, de-a vedea; lucrarea de-a găsi, de-a afla etc. Vezi diversele semnificațiuni la verb. Découverte, Décelement, Révélation. SD (descoperire) = {(GR + 0) + (/MSS ₁ / + /MSS ₂ / + /MSS ₃ / + /MSS ₄ / + /MSS ₀ / + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃))} /MSS _n / = _(dm) PAR _(sem-rel)
LM	descoperire , s.verbal. acțiunea de <i>descoperire</i> , în t.s. verbului. SD (descoperire) = {(GR + 0) + (/0/ + _(ds) PAR _(sem-rel))}
NEGULICI	debilitate , s.f. Slăbiciune, neputință. SD (constanță) = {(GR + 0) + (_(dm) (SIN ₁ + SIN ₂))}
STAMATI	debilitate Neputință, slăbiciune, ticăloșie, bicisnicie. SD (debilitate) = {(0 + 0) + (/0/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃ + SIN ₄))}
PROT. – POP.	debilitate , s.f. Slăbiciune, neputință. SD (debilitate) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂))}

Observații:

(a) LB este unul dintre puținele dicționare din primele trei sferturi ale secolului al XIX-lea care marchează prin enumerare sensurile cuvântului-titlu. Utilizarea acestei tehnici în cuprinsul lexiconului indică, în cazul de față, că autorii articolului au considerat aici un singur semnificat general căruia i se subsumează două sensuri mai restrânse. Distingem, astfel, în structura articolului, imediat după indicațiile de natură gramaticală, trei segmente de text, ierarhizate prin arboria sensurilor până la al doilea nivel: semnificat < sens1 + sens2. Structura triunghiulară reiese și din structura comparată a definițiilor: sensul numerotat de noi cu „0” este nemarcat, general; celelalte două, care i se subordonează, sunt restrângeri particularizate ale acestuia, în condițiile exprimate în /MSS/ corespunzătoare. Structura fiecărei definiții este simplă: informația gramaticală +(0) particularizare de sens + serie de sinonime, iar pentru sensul numerotat de noi cu „2” autorii indică și o CL.

(b) PONTBRIANT prezintă o definiție mai complexă, în care unei înșiruiți de cinci sinonime i se adaugă patru perifraze de tip semantic-relațional care explicitează semnificatul substantivului ales corespunzător verbului din care provine, fără să consemneze însă nicio particularizare în limba română.

(c) Definiția pentru **descoperire** din COSTINESCU aduce un plus de complexitate datorat intenției autorului de a alcătui un dicționar explicativ al limbii române. Astfel, în structura câmpului SEM al definiției se identifică o definiție multiplă, realizată printr-o înșiruire de trei sinonime: „Découverte, Décelement, Révélation”. Acestea sunt însă precedate de patru /MSS/ separate prin punct și virgulă: (1) „fapta de a descoperi, de a dezveli”, (2) „fapta de a declara, de a da de față”, (3) „fapta de-a zări, de-a vedea” și (4) „lucrarea de-a găsi, de-a afla”, cărora li se adaugă o trimitere la sensurile indicate sub verb, numerotată de noi cu „0”. Fiecare dintre acestea echivalează cu o definiție de sine stătătoare, ceea ce justifică afirmația lui Mircea Seche (1996, p. 73) că: „lucrarea are structura clară a unui dicționar unilingv, completat [...] cu [...] scurte indicații în limba franceză”. În modelul de definiție lexicografică urmat aici, am marcat caracterul explicativ al segmentelor de text corespunzătoare prin indicarea echivalării lor, în cazul de față, cu o definiție relațională multiplă (fiecare are câte doi termeni).

(d) Soluția cea mai economică din punct de vedere lexicografic este consemnată în LM, care utilizează o definiție pur relațională, trimitând substantivul la verbul de proveniență, cu specificarea „în toate sensurile verbului”, în vreme ce dicționarele de neologisme confirmă preferința autorilor din secolul al XIX-lea pentru definirea cuvintelor-titlu prin sinonime; toate trei înregistrează definiții multiple.

(e) Se constată că structura definițiilor este clară și ușor de identificat. Excepție face COSTINESCU, în cazul căruia definițiile trebuie supuse unei lecturi etajate. Și aici, însă, tipul de definiție utilizat este economic (definiție relativă), prin trimitere la un cuvinte-bază mai elaborate și cu evitarea perifrazelor de tip semantic propriu-zis.

Definiții pentru verbe:

LB	ciocnesc, -nire, -nit , verb. act. 1. <i>lovesc cu rostul (ciocanul)</i> : Rostro tundo, pulso, vulgo: abbecco. 2. ~ <i>ceva laolaltă</i> : Contundo, collido. 3. <i>lovesc pre cineva adeseori</i> , p.e. <i>vreun prunc preste degete</i> : Cusso, cussito, pulso, frequenter ico. 4. <i>frâng, sparg</i> , p.e. <i>vreun ou</i> : Frango, contundo.
	SD (ciocni, 1) = {(GR + 0) + (/MSS/ + _(dm) (PAR _{1(sem)} + PAR _{2(sem)})) + (MV) + _(ds) SIN} /MSS/ = _(ds) PAR _(sem)
	SD (ciocni, 2) = {(GR + 0) + (/MSS/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂))}
	SD (ciocni, 3) = {(GR + 0) + (/MSS/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃ + PAR _(sem)))} /MSS/ = _(ds) PAR _(sem)
PONTBRIANT	ciocni , v. Becqueter, picoter; Heurter, frapper, choquer; ~ <i>pahare</i> Trinquier. ciocni (a se), v. Se heurter, se frapper, se choquer; <i>fig.</i> Se battre, en venir aux mains.
	SD (ciocni, 1) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂))}
	SD (ciocni, 2) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃))}

	SD (ciocni, 3) = {(GR + 0) + (/MSS/ + _(ds) SIN)}
	SD (ciocni, 4) = {(GR ₊ + 0) + (/0/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃))}
	SD (ciocni, 5) = {(GR ₊ + 0) + (/MSS/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂))}
COSTINESCU	<p>ciocnire, v.s. a ciocni, a lovi cu ciocul, a lovi, a izbi oarecare lucruri fragede, delicate între ele, <i>a ciocni ouăle</i>: a se sparge la Paști ouă, a lovi ceva ca cu un cioc: Choquer, heurter. <i>a ciocni paharele</i>, sau numai <i>a ciocni</i>: a lovi paharele închinând pentru sănătate etc.: Choquer le verre à table ou choquer. <i>a ciocni</i>, a sparge cu ciocul: Pilloter. (Se conjugă ca gândire.)</p> <p>SD (ciocni, 1) = {(GR + 0) + (/MSS₁/ + /MSS₂/ + _(dm)(SIN₁ + SIN₂)) + (GR)} /MSS₁/ = _(dm)(PAR_{1(sem)} + SIN + PAR_{2(sem)}); /MSS₂/ = _(dm)(/MSS'/ + PAR_{1(sem)} + PAR_{2(sem)})</p> <p>SD (ciocni, 2) = {(GR + 0) + (/MSS/ + _(ds)SIN) + (GR)} /MSS/ = (/MSS'/ + _(ds)PAR_(sem))</p> <p>SD (ciocni, 3) = {(GR + 0) + (/MSS/ + _(ds)SIN) + (GR)} /MSS/ = _(ds)PAR_(sem)</p>
LM	<p>ciocnire, <i>-esc</i>, v. 1. proprie: a lovi cu ciocul, a sparge cu ciocul. 2. a lovi sau sparge ouă cu ouă, a lovi sau sparge și alte lucruri. 3. ca reflexiv: a se lovi cu arme, a se bate</p> <p>SD (ciocni, 1) = {(GR + 0) + (/MSS/ + _(dm)(PAR_{1(sem)} + PAR_{2(sem)}))}</p> <p>SD (ciocni, 2) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm)(PAR_{1(sem)} + PAR_{2(sem)}))}</p> <p>SD (ciocni, 3) = {(GR₁ + GR₂ + 0) + (/0/ + _(dm)(PAR_(sem) + SIN))}</p>
NEGULICI	<p>construire, v.a. A zidi, clădi, a edifica (se conjugă ca iubire: construiesc, construiești, construiește etc.).</p> <p>SD (construi) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm)(SIN₁ + SIN₂ + SIN₃)) + (GR)}</p>
STAMATI	<p>construiesc Alcătuiesc, așez, înorânduiesc părțile ca să-mi deie un tot. § Zidesc, durez.</p> <p>SD (construi, 1) = {(0 + 0) + (/0/ + _(dm)(SIN₁ + SIN₂ + PAR_(sem)))}</p> <p>SD (construi, 2) = {(0 + 0) + (/0/ + _(dm)(SIN₁ + SIN₂))}</p>
PROT. – POP.	<p>construi, v. A edifica, zidi, a face; <i>T. Gram.</i> A așeza zicerile după regulile și felul limbii.</p> <p>SD (construi, 1) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm)(SIN₁ + SIN₂ + SIN₃))}</p> <p>SD (construi, 2) = {(GR + MV) + (/0/ + _(ds)PAR_(sem))} /MSS/ = _(ds)PAR_(sem)</p>

Observații:

(a) Definițiile verbelor par să fie mai complexe decât cele ale substantivelor. În exemplul din LB se pot distinge patru asemenea segmente de text. Definiția primului

sens cuprinde două elemente de interes pentru discuția de față: la fel ca în cazul lui COSTINESCU, indicația în limba română care particularizează sensul poate fi considerată definiție printr-o perifrază de tip semantic propriu-zis, iar în partea în limba latină se consemnează indicația „vulgo” prin care se marchează faptul că soluția înregistrată aparține varietății de limbă denumită latina vulgară. De asemenea, poate fi considerată definiție prin perifrază de tip semantic propriu-zis /MSS/ de la sensul 3., în vreme ce /MSS/ de la sensul 4. este o definiție multiplă prin serie de sinonime.

(b) În exemplul din PONTBRIANT pot fi identificate cinci sensuri, corespunzătoare definițiilor numerotate de noi de la 1 la 5. Se observă în cadrul celei de-a cincea prezența indicației „Fig.”, care corespunde sensului corespunzător din limba română. Se remarcă, de asemenea, că în cadrul articolului de dicționar autorul a marcat folosirea reflexivă a verbului prin repetarea (cu corp de literă micșorat) a cuvântului-titlu, ceea ce constituie un indiciu al faptului că, în preajma anului 1862, încă nu era încetățenită tehnica marcării specializării sensurilor după criterii de natură gramaticală. Acest tip de indicație apare mai târziu în LM, sub sensul 3., unde este separat de definiția propriu-zisă prin două puncte.

(c) În COSTINESCU situația se prezintă asemănător cu cea a substantivelor: lectura definiției urmărește două nivele, cu /MSS/ interpretate ca definiții. Aici însă analiza presupune o treaptă ulterioară de ierarhizare, întrucât, în cadrul acestor /MSS/ se pot distinge particularizări ulterioare, identificabile ca /MSS/ de gradul doi: considerăm prima definiție ST „v.s. ciocni, a lovi cu ciocul, a lovi, a izbi oarecare lucruri fragede, delicate între ele, *a ciocni ouăle*: a se sparge la Paști ouă, a lovi ceva ca cu un cioc: Choquer, heurter.” Conform convențiilor (α) și (β) stabilite mai sus sunt *d e f i n i e n t e s* „choquer” și „heurter”, în vreme ce restul segmentului de text este asimilat mărcii semantice suplimentare. În cadrul acesteia putem distinge cel puțin două două părți distincte: una „a lovi cu ciocul, a lovi, a izbi oarecare lucruri fragede, delicate între ele” și o a doua „*a ciocni ouăle*: a se sparge la Paști ouă, a lovi ceva ca cu un cioc”. Fiecare dintre acestea poate fi considerată definiție multiplă: cea dintâi alcătuită dintr-o înșiruire de perifrază de tip semantic propriu-zis + sinonim + perifrază de tip semantic propriu-zis, în vreme ce a doua cuprinde o particularizare/indicație (MSS) + două perifrize de tip semantic propriu-zis. Am ales să le notăm aici acest tip special cu semnul „'”. Situația este identică în cea de-a doua definiție decelabilă în cadrul articolului de dicționar, unde putem distinge /MSS/ (*a ciocni pahare*) în cadrul /MSS/ (*a ciocni pahare* [...]: a lovi paharele închinând pentru sănătate”.

(d) Structura definițiilor în LM este mult mai simplă, însă aici este interesantă utilizarea pe scară mai largă a așa-numitelor indicații: la primul sens se observă precizarea „proprie” (= în sens propriu”, precum și indicația de specializare „ca reflexiv” de la sensul 3.

(e) Dicționarele de neologisme prezintă o structură relativ simplă a definiției verbelor: majoritatea sunt definiții multiple alcătuite din serii sinonimice sau combinații de sinonime și perifrize. Aspectul interesant și inovator privește consemnarea mărcilor de variabilitate: „T. Gram.” în PROT. – POP., precum și indicarea tipului de conjugare, în NEGULICI.

Definiții pentru adjective:

LB	adevărat , f. -ă, pl. -ți, f. -te, adj. Verus, certus.
	SD (adevărat) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂))}
PONTBRIANT	adevărat , vezi adevăr . adevăr , m. -a, f., pl. -i, -e, adj. Vrai, positif, sûr, certain; Franc, sincère.
	SD (adevărat, 1) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃ + SIN ₄))}
	SD (adevărat, 2) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂))}
COSTINESCU	adevărat , -ă, adi. sigur, veritabil, fără îndoială, învederat: Certain, sur, véritable, vrai, positif.
	SD (adevărat) = {(GR + 0) + (/MSS/ + _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃ + SIN ₄ + SIN ₅))} /MSS/ = _(dm) (SIN ₁ + SIN ₂ + SIN ₃ + SIN ₄)
LM	adevărat , adj. toate câte v-am spus sunt adevărate, adevărata cauză a acestei fapte nu se poate cunoaște.
	SD (adevărat) = {(GR + 0) + (/0/ + 0)}
NEGULICI	aerian , adj. Format din aer, care ține de aer; care este al aerului, care locuiește în aer.
	SD (aerian, 1) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm) (PAR _{1(sem-rel)} + PAR _{2(sem-rel)}))}
	SD (aerian, 2) = {(GR + 0) + (/0/ + _(dm) (PAR _{1(sem-rel)} + PAR _{2(sem-rel)}))}
STAMATI	aeric Ce se ține de aer, ce lăcuiește în aer.
	SD (aeric) = {(0 + 0) + (/0/ + _(dm) (PAR _{1(sem-rel)} + PAR _{2(sem-rel)}))}
PROT. – POP.	aerian , și <i>aeric</i> , -ă, adj. care e format din aer; corp gazos, fluid gazos; animal, plante care trăiesc în aer; care are un corp subțire ca aerul. Fig. Vaporos, ușor ca aerul.
	SD (aerian, 1) = {(GR + LEX + 0) + (/0/ + _(ds) PAR _(sem-rel)))}
	SD (aerian, 2) = {(GR + LEX + 0) + (/0/ + _(dm) (PAR _{1(sem)} + PAR _{2(sem)}))}
	SD (aerian, 3) = {(GR + LEX + 0) + (/0/ + _(ds) PAR _(sem)))}
	SD (aerian, 4) = {(GR + LEX + 0) + (/0/ + _(ds) PAR _(sem-rel)))}
SD (aerian, 5) = {(GR + LEX + 0) + /MSS/ + _(dm) (SIN + PAR _(sem)))}	

Observație:

La o primă privire, dicționarele de neologisme, mai puțin complexe în cazul substantivelor și verbelor, par să ofere aici un material mai bine reprezentat. Astfel, definițiile din LB, PONTBRIANT și COSTINESCU constau în simple serii de sinonime, LM, în exemplul ales nu oferă nicio definiție, în vreme ce NEGULICI, STAMATI și PROT.–POP. au definiții multiple alcătuite din serii de perifraze. La o privire mai atentă, însă, se observă că definirea prin perifraze ridică unele probleme. Observăm

consemnarea pe același plan a unor perifraze de tip semantic-relativ, obișnuite pentru definirea adjectivelor și în dicționarele moderne, deopotrivă cu perifraze de tip semantic propriu-zis, în cadrul cărora proprietatea este definită drept obiect. Se observă astfel că în PROT. – POP. **aerian** este definit drept „corp”, „fluid”, „animal”. Această confuzie poate fi explicată prin aceea că tehnica de redactare nu era încă suficient de evoluată: în pofida notării unor indicații de domeniu, lipsa o familiaritate a circumscrierii sensurilor cuvântului. În exemplul de aici ar fi fost necesară adăugarea unei simple prepoziții și a unui separator pentru a transforma trimiterea la obiect în definirea calității: „despre corpuri,... despre fluide, gaze”, „despre animale, plante, care trăiește în aer”.

Definiții pentru prepoziții

LB	<p>în, praepositio, 1. la întrebarea <i>unde?</i> In. <i>p.e.</i>: merg în cetate: <i>eo in civitatem</i>. 2. la anumirea căreiva cetăți, oraș, sat etc., în latinie să tălmăcește fără prepoziție. <i>p.e.</i>: zăbovesc în Sibiu: <i>commomor Cibinii</i>. 3. pre, spre: In. <i>p.e.</i>: arunc în cineva cu pietri: <i>lapides jacio in aliquem, lapidibus peto quempiam</i>. 4. la întrebarea <i>până când?</i> <i>în cât timp?</i> Intra. <i>p.e.</i>: în trei zile: <i>intra triduum</i>.</p> <p>SD (în, 1, 4) = {(GR₁ + GR₂ + 0) + ((ds)SIN + /MSS/)} /MSS/ = (ds/m)PAR_(sem-sint)</p> <p>SD (în, 2) = {(GR₁ + (ds)GR₂ + 0) + (/MSS/)} /MSS/ = (dm)PAR_(sem-sint)</p> <p>SD (în, 3) = {(GR + 0) + ((ds)SIN + /MSS/)} /MSS/ = (dm)PAR_(sem-sint)</p>
PONTBRIANT	<p>în, prep. En: <i>a avea speranță în cineva</i>, avoir espoir en quel'un; Dans: <i>a pune ceva în dulap</i>, placer un objet dans l'armoire; Sous: <i>a avea pe cineva în mână</i>, avoir quelq'un sous sa griffe; À: <i>a da ceva în mână</i>: donner quelque chose de main à main; <i>a se întoarce în oraș</i>, retourner à la ville; <i>a avea lacrimi în ochi</i>, avoir les larmes aux yeux; Chez: <i>aceeași idee se găsește în toate cărțile vechi</i>, cette même idée se rencontre chez tous les auteurs anciens; De par: <i>în numele regelui</i>, de par le Roi; Parmi, entre, au milieu de: <i>asta se vede în popor</i>, çà se voit parmi le peuple; Par: <i>în doi</i>, par moitié.</p> <p>SD (în, 1-6, 8) = {(GR + 0) + ((ds)SIN + /MSS/)} /MSS/ = (ds/m)PAR_(sem-sint)</p> <p>SD (în, 7) = {(GR + 0) + ((dm)(SIN₁ + SIN₂) + /MSS/)} /MSS/ = (ds)PAR_(sem-sint)</p>
COSTINESCU	<p>în, Prepozițiune care arată 1. loc, timp: <i>el este în București, suntem în iarnă</i>, 2. stare, dispoziție: <i>este în viață, suntem în mânie</i>. 3. motiv, sfârșit: <i>în favorul acestui maritaj, a da ceva în garda lui...</i> 4. ocupație: <i>este în funcțiune, în cuvântare</i>. Mai înseamnă După: <i>a vorbi în conștiință</i>; Cu: <i>a vorbi în curățenie</i>; în fine multe substantive se iau de adverbi primind în înainte: <i>a sta în picioare, a șede în față, merge în fugă, în deșert</i> etc. În franceză: En, Dans, À, Au: <i>în casă, în lume, în sine, în străinătate</i>: Dans la maison, Au monde, En soi, A l'étranger.</p>

	$SD(\mathbf{in}) = \{(GR_1 + {}_{(dm)}GR_2 + 0) + ({}_{(dm)}MSS/1 + {}_{(dm)}(SIN_1 + SIN_2 + SIN_3 + SIN_4) + /MSS/2)\} \parallel GR_2 \leftrightarrow /MSS/1 = ({}_{(dm)}(PAR_{1(sem-pr)} + PAR_{2(sem-sint)})) \parallel /MSS/2 = {}_{(ds)}PAR_{(sem-sint)}$
LM	<p>în, prep. Se pune înainte de nume, pronume, verbe și adverbe și de multe ori împreună cu ele, pr. <i>în casă, în mine</i> [...].Uzul acestei prepozițiuni este foarte intens și variat, diversele nuanțe sunt așa de delicate, încât în loc de câteva reguli generale mai mult vei învăța din practică, consultând și dicționarul și imitând scriitorii cei mai buni; iacă unele exemple despre diversele accepțiuni ale ei: <i>în aparență</i>, la vedere, după cum se pare; <i>în abstract</i>, într-un mod abstract; <i>în cămașă</i>, dezbrăcat, numai în cămașă; <i>în faptă</i>, într-adevăr; <i>în credinție</i>, pe credit; <i>în credința mea</i>, pe legea mea; <i>în bun timp</i>, la timpul său; <i>în rău timp</i>, în rele împrejurări; <i>în scurt</i>, a) în scurt timp, b) în puține cuvinte; <i>în mod câinesc</i>, câinește, cu mânie, cu rabie; <i>în trei zile</i>, peste trei zile; <i>în parte</i>, în două; <i>în cap</i>, a) înăuntrul capului, b) pe cap; <i>a pune pălăria în cap</i>, c) clar, acurat; <i>în picioare</i>, pe picioare, stând; <i>în numele legii</i>, după lege, conform legii, în puterea legii; <i>a avea pe cineva în mâna sa</i>, a se ajutata, a face ajutor; <i>a avea lacrimi în ochi</i>, a lăcrima; <i>această idee se află în toate cărțile vechi</i>; <i>lucrul este încă în întreg, intact</i>; <i>victoria este în mână</i>, e certă; <i>în prezent și în viitor</i>, pentru acum și timpul viitor; <i>viața-mi este în dubiu</i>, este în pericol; <i>anima-i este în dubiu</i>, e dubios; <i>în arme</i>, cu armele în mână; <i>în ochii tuturor</i>, la vederea tuturor; <i>a fi în familiaritate cu cineva</i>; a fi intim amic; <i>e în gura tuturor</i>, toată lumea vorbește; <i>când eram în cale</i>, când mergeam; <i>îmi steteră în cale</i>, venirea asupra mea; <i>s-a pus în pat</i>, s-a culcat; <i>își stă în putere să nu fie</i>, poți împiedica să nu se întâmple</p>
	$SD(\mathbf{in}) = \{(GR_1 + GR_2 + 0) + (/0/ + {}_{(dm)}(PAR_{(sem-sint)} + \dots))\}$
NEGULICI	<p>contra, adv. Împotrivă.</p>
	$SD(\mathbf{contra}) = \{(GR + 0) + (/0/ + {}_{(ds)}SIN)\}$
STAMATI	<p>contra Dimpotrivă, împotrivă.</p>
	$SD(\mathbf{contra}) = \{(0 + 0) + (/0/ + {}_{(ds)}SIN)\}$
PROT. – POP.	<p>contra, prepos. Luată atât în sensul său fizic, cât și moral arată: un raport de opoziție sau între persoane sau între lucruri; împotrivă.</p>
	$SD(\mathbf{contra}) = \{(GR + 0) + (/MSS/ + {}_{(dm)}(PAR_{(sint-pr)} + SIN))\}$

Observații:

(a) În dicționarele parțial analizate aici se observă, cu puține excepții, o repartiție netă între cele două câmpuri, SIST și SEM, ale definiției lexicografice, în cadrul căreia descrierea semnificatului/sensurilor cuvântului are loc în cel de-al doilea. Clasele morfologice precum prepozițiile, dificil de definit după criterii strict semantice, presupun recursul constant la informația din câmpul SIST al definiției, iar soluțiile diferite adoptate de lexicografii secolului al XIX-lea ilustrează încercările de articulare a unui „stil de definire” unitar.

(b) LB acordă o pondere deosebită informației de tip gramatical. Astfel, în segmentul de text de sub sensul 1.: „în | praepositio | la întrebarea *unde?* | In | merg *în* cetate” se observă că există două tipuri de informație gramaticală: indicarea clasei morfologice (formă) „praepositio” și a întrebării cu care se recunoaște (semantică gramaticală) „la întrebarea *unde?*”. Acestei dublări a informației din câmpul SIST al definiției i se adaugă definirea printr-un tip de perifrază utilizat anume pentru așa-numitele instrumente gramaticale; perifraza de tip semantic-sintactic: „merg *în* cetate”, aici /MSS/ conform convenției (β) de mai sus. Situația se prezintă și mai interesantă la sensul 2., unde utilizării prepoziției în română nu-i corespunde un echivalent lexical în limba țintă, iar definirea se face numai prin descrierea comportamentului gramatical ce cuprinde un criteriu de restricție: „la anumirea căreiva cetăți”, susținută de indicarea unui exemplu de utilizare. Se remarcă, însă, caracterul eterogen al definirii în cadrul aceluiași articol, ceea ce atestă dificultățile tehnice întâmpinate de autori: singurul lucru pe care îl au în comun definițiile de sub toate cele patru sensuri este explicitarea printr-o perifrază de tip semantic-sintactic, din care reies tipul de utilizare și valoarea semantică în contextul tip.

(c) PONTBRIANT se distinge prin unicitatea soluției adoptate: pentru toate cele 8 sensuri consemnate ale prepoziției, structura definiției cuprinde indicație gramaticală + sinonim în limba franceză + perifrază de tip semantic-sintactic, elementele de variație privind doar numărul de membri ai termenului SIN. De partea cealaltă, COSTINESCU propune o definiție unică (o singură definiție multiplă), în care elementele variabile trebuie citite în perechi corelate. Astfel, elementele fixe ale definiției sunt: „în | Prepozițiune care arată | ... | În franceză: *En, Dans, À, Au*”, iar elementele variabile de la mijloc se aranjează în perechi: „loc, timp/*în București, în iarnă*”, „stare, dispoziție/*în viață, în mânie*” etc. și se încadrează astfel: primul termen în câmpul SIST (loc, timp etc.), cel de-al doilea în câmpul SEM (*în București, în viață* etc.).

(d) Soluțiile din celelalte dicționare sunt mai simple, LM, în pofida cantității mari de materialul consemnat, indică doar exemple de uz, în vreme ce dicționarele de neologisme au la dispoziție posibilitatea echivalării printr-un sinonim deja existent în limbă a unui cuvânt mai nou. Dintre acestea, PROT.–POP., care a demonstrat o mai mare complexitate și în cazul celorlalte clase analizate aici prin includerea indicațiilor de uz, este singurul care consemnează pentru cuvântul ales aici o definiție complexă, alcătuită dintr-o perifrază de tip semantic-pragmatic „arată un raport de opoziție” și un sinonim „împotriva”.

D. OBSERVAȚII ȘI CONCLUZII

Sub rezerva faptului că o analiză cuprinzătoare a tipologiilor de definiții înregistrate în dicționarele românești din secolul al XIX-lea ar presupune excerptarea unui material mult mai bogat (un număr mai ridicat de intrări din fiecare dicționar, din cadrul fiecărei categorii, de sub fiecare literă), comparația exemplurilor extrase mai sus dă prilejul unor observații privitoare la dezvoltarea tehnicii lexicografice în perioada interesată.

Se constată astfel că, la nivelul distincției dintre informația de încadrare în sistem și cea de natură semantică, singurul dintre dicționarele analizate care înregistrează constant valorile (0 + 0) pentru termenii câmpului SIST al definiției este

STAMATI; în vreme ce toate celelalte demonstrează atenție pentru întocmirea „aparaturii științifice al articolului de dicționar” (pentru denumire, cf. Seche 1966, *passim*). Felul în care este realizat acesta face dovada încercărilor de stabilizare a inventarului de indicații utilizate de lexicografi și oglindește caracterul perioadei de etapă intermediară în istoria lexicografiei românești. Întâi de toate, iese în evidență prezența deosebit de slabă a marcărilor de variabilitate; aceștia au numai două ocurențe în materialul excerptat și apar exclusiv în definiții ale verbelor, în LB, respectiv PROT.–POP⁶. Dintre acestea, credem că numai indicația de domeniu termen de gramatică înregistrată pentru verbul **a construi** în PROT.–POP. poate fi catalogată drept o inovație tehnică ce aparține de drept lexicografiei românești: indicația de varietate *vulgo* (= în latina vulgară) din LB se găsește în textul latin al lexiconului și este cu siguranță moștenită din tradiția deja matură în epocă a dicționarelor de limbi clasice.

Termenul gramatical al câmpului SIST al definiției demonstrează în egală măsură tatonările lexicografilor: acolo unde cititorul zilelor noastre recunoaște în mod aproape automat convențiile de formă și de poziție pentru indicațiile de clasă, de tip flexionar și de comportament sintactic, informația corespunzătoare în dicționarele analizate pare organizată cel puțin stângaci: astfel, pentru **descoperire** aflăm din LB mai întâi că este vorba de un feminin, că are pluralul în „-riri”, iar abia apoi că e vorba de un substantiv; dintre dicționarele supuse analizei numai NEGULICI și COSTINESCU indică explicit tipul de conjugare pentru verbe, iar aceasta abia la sfârșitul articolului și prin analogie cu verbe mai cunoscute, prin formulări de tipul: „se conjugă ca...”. Este, de asemenea, remarcabil că numai PONTBRIANT utilizează drept formă-titlu pentru verbe infinitivul scurt, ca în dicționarele moderne, și că indicațiile gramaticale secundare încadrate de obicei, în dicționarele moderne, între paranteze apar târziu, abia în LM, unde se indică pentru sensul al treilea al lui **ciocni** „ca reflexiv”.

Această aparentă dezordine și inconsecvențele de care dau dovadă unii autori (PONTBRIANT înregistrează cu atenție terminațiile substantivelor și adjectivelor, dar pentru verbe nu are decât simpla indicație „v.”) demonstrează lipsa unei autorități centralizatoare și confirmă opinia lui Mircea Seche (1966, p. 183), conform căreia: „istoria lexicografiei române este strâns legată de dezvoltarea culturii naționale și reflectă etapele acestei dezvoltări”; în cazul nostru, cristalizarea unor canoane formale pentru aparatul științific al articolului de dicționar avea să aștepte perioada de la trecerea înspre secolul al XX-lea și se leagă de maturizarea culturii în tânărlul stat România și de crearea unui standard normativ prin instituția Academiei Române.

Spre deosebire de câmpul SIST al definițiilor lexicografice în exemplele aduse aici în discuție, tratamentul câmpului SEM demonstrează o mai mare coerență. Aici se observă că autorii preferă să explicitizeze semnificatul/sensurile cuvintelor-titlu prin sinonime, acestea fiind de două ori mai numeroase decât perifrazele: 40 PAR/98 SIN.

⁶ Indicațiile de domeniu apar consemnate cu o frecvență destul de ridicată în PROT.–POP.: acesta are un adevărat inventar, din care fac mai fac parte abrevierile: *T. de drept* = termen de drept, *T. mus.* = termen de muzică, *T. de anat* = termen de anatomie etc.

Această preferință, explicabilă pe de-o parte prin faptul că este mai facilă substituirea cuvântului-titlu printr-un singur alt cuvânt decât printr-o perifrază, iar pe de altă parte, prin dezvoltarea mai târzie a perifrazelor ca tehnică de definire, nu impietează nici asupra varietății combinatorii (se observă atât definiții simple, cât și multiple, prin sinonime, perifraxe sau combinații între acestea), nici asupra varietății tipologice (se observă perifraxe de tip semantic propriu-zis, semantic-relațional, semantic-pragmatic în condițiile unei selecții restrânse tipologic de material). Formulările utilizate nu sunt, cu puține excepții, substanțial diferite de cele întâlnite în dicționare moderne și contemporane.

Ca o ultimă observație, surprinde faptul că, din punctul de vedere al câmpului SEM al definiției, autorii par să favorizeze elementele lexicale categorematiche în defavoarea restului claselor vocabularului: în cadrul materialului analizat aici, articolele dedicate adjectivelor sunt de întindere mai mică, iar sensurile consemnate ale acestora par să fie mai puține decât în cazul substantivelor și verbelor. Acest lucru ar putea fi parțial explicat prin dificultatea definirii acestora în raport cu substantivele și verbele, pentru care definirea coincide în mare parte cu descrierea sau explicarea. Atare dificultate ar putea explica deopotrivă de ce, pe aceeași pagină în LM, **adevărat** nu are o definiție propriu-zisă, **adițional** este definit ca *parte* (sic!) care..., în vreme ce autorii oferă o definiție perfect validă pentru **aditiv**.

Putem încheia, provizoriu, afirmând că evoluția lexicografiei românești din secolul al XIX-lea se poate observa la nivelul definiției lexicografice mai degrabă în partea care privește informația prin care cuvântul-titlu este încadrat în sistemul limbii. Aici se observă o stare de „așteptare” caracterizată de inconsecvențe și reveniri ce avea să ia sfârșit în ultima parte a secolului. În ceea ce privește partea ce cuprinde informația de natură semantică a definiției lexicografice, inovațiile sunt mai mult tehnice decât de substanță: varietatea tipologică a explicitării semnificativului/sensurilor cuvântului se observă de la începutul secolului, timpul aducând numai o pondere tot mai mare a explicitării prin perifraxe în fața sinonimelor și o rafinare a formulărilor utilizate.

BIBLIOGRAFIE. SIGLE

Dicționare

- COSTINESCU = Ion Costinescu, *Vocabular româno-francez*, București, Librăria Frații Ioanițiu, 1870.
 DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediție revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
 DLR = (Academia Română) *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă. București, Editura Academiei. Tomul VI. Litera *M*: 1965–1968; Tomul VII. Partea 1. Litera *N*: 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera *O*: 1969; Tomul VIII. Litera *P*: 1972–1984; Tomul IX. Litera *R*: 1975; Tomul X. Litera *S*: 1986–1994; Tomul XI. Partea 1. Litera *Ș*: 1978; Tomul XI. Partea a 2-a și a 3-a. Litera *T*: 1982–1983; Tomul XII. Partea I. Litera *Ș*: 1994; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera *U*: 2002; Tomul XIII.

- Partea I și a 2-a și a 3-a. Litera *V* și literele *W, X, Y*: 1997–2005; Tomul XIV. Litera *Z*: 2000 ; Tomul I. Partea a 3-a. Litera *D. D – Deînmulțit*: 2006; Tomul I. Partea a 4-a. Litera *D. Deja – Deșinere*: 2006; Tomul I. Partea a 5-a. Litera *D. Deținut – Discopotiriu*: 2007; Tomul I. Partea a 6-a. Litera *D. Discord–Dyke*: 2009; Tomul IV. Litera *L. L–Lherzolit*: 2008; Tomul V. Litera *L. Li–Luzulă*: 2008; Tomul I. Partea a 7-a. Litera *E. E–Erzaț*: 2009; Tomul I. Partea a 8-a. Litera *E. Es–Ezredeș*: 2010; Tomul III. Literele *J, K, Q*: 2010.
- LB = *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucrat, seu: Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budae, Typis et sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1825.
- LM I–III = A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționarul limbei romane*. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborată ca proiect. Noua Tipografie a Laboratorilor Români, București. Tomu I (*A–H*), 1871 (în realitate: 1873). Tom. II – colaboratori Iosef Hodoș și G. Barițiu -: *I–Z*, 1876; tom. III: *Glossariu, care coprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine înduioasă*, 1871 (în realitate: 1877).
- NEGULICI = I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite până acum în limba română, și de toate cele ce sunt a se mai primi d-acum înainte, și mai ales în științe*, București, Tipografia Colegiului, 1848.
- PONTBRIANT = Raoul de Pontbriant, *Dicționar româno-frances*, București și Göttingen, Adolf Ulrich, Paris, Gustave Bossange & C-ie, Leipzig, E. F. Steinacker, 1862.
- PROT.–POP. = E. Protopopescu și V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprinzând și termeni științifici și literari*, volumul I–II, București, T. Teodorescu, 1862.
- STAMATI = Paharnicul Toma Stamati, *Disonăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*. Întâia edițiune, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1851.

Volume colective

- Atti Forlì = Sapere linguistico e sapere enciclopedico. Atti del Convegno internazionale Forlì 18–20 Aprile 1994*. A cura di Laura Pantaleoni, Salmon Kovarski, Bologna, CLUEB, 1995.
- DȘL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristiana Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2005.
- HSK 05.1–3 = Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta (Hrsg.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, Berlin–New York, Walter de Gruyter, 5.1 – 1989, 5.2 – 1990, 5.3 – 1991.
- SL-AILA = Robert F. Ilson (ed.), *A Spectrum of Lexicography. Papers from AILA, Brussels, 1984*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1987.

Periodice

- „AI&IA Notizie” = *AI&IA Notizie. Periodico dell’Associazione Italiana per l’Intelligenza Artificiale*, I, 1987 și urm.
- SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București, I, 1950 și urm.

Titluri de autor

- Bidu-Vrânceanu 1986 = Angela Bidu-Vrânceanu, *Probleme ale definirii cuvintelor din perspectiva relației dintre lexicografie și semantică*, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 2, p. 113–121.
- Eco 1995 = Umberto Eco, *Riflessioni sull’enciclopedia*, în *Atti Forlì*, p. 57–70.
- Ilson 1987 = Robert F. Ilson, *Towards a Taxonomy of Dictionary Definition*, în SL-AILA, p. 61–73.
- Marconi 1994 = Diego Marconi, *Dizionario/Enciclopedia: una metrica basata sulle intuizioni*, în „AI&IA Notizie”, VII, 1994, nr. 3, p. 22–26.

- Marconi 1999 = Diego Marconi, *La competenza lessicale*, Roma–Bari, Laterza, 1999 (prima ediție în limba engleză: *Lexical Competence*, MIT Press, 1997).
- Marello 1996 = Carla Marello, *Le parole dell'italiano. Lessico e dizionari*, Bologna, Zanichelli, 1996.
- Neț 1986 = Mariana Neț, *O aplicație lexicologică posibilă a semioticii lui Ch. S. Peirce*, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 2, p. 129–134.
- Oprea 1986 = Ioan Oprea, *Coordonate ale structurii definiției lexicografice*, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 2, p. 109–112.
- Rey-Debove 1971 = Josette Rey-Debove, *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains*, The Hague, De Gruyter, 1971.
- Seche 1966, 1969 = Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*. Vol. I. *De la origini până la 1880*; vol. II. *De la 1880 până astăzi*, București, Editura Științifică, 1966, 1969.
- Stati 1995 = Sorin Stati, *Le definizioni lessicografiche*, în *Atti Forlì*, p. 159–164.
- Wiegand 1989 = Herbert Ernst Wiegand, *Die lexikographische Definition im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch*, 44. în HSK 5.1, p. 530–588.

LEXICOGRAPHIC DEFINITION. TYPES OF DEFINITIONS NOTICED IN THE ROMANIAN DICTIONARIES OF THE 19TH CENTURY

(Abstract)

Lexicographers agree to the fact that their discipline is rather heavily dependent on the concept of tradition within a given language seen as cultural vector. Given the general circumstances, each lexicographical tradition came to establish its very principles over long periods and at different historical times: with regard to Romanian dictionaries, the 19th century witnessed the crystallization of a consistent number of technical principles. This paper aims to provide a glimpse into the evolution of the text segment labelled as “definition”.

The author chosen a number of seven representative dictionaries where one can isolate lexicographical definitions. After briefly discussing the concept, the author argues that a possible expression of it could ideally be formulated as:

$$\text{DEF} = \{\text{SIST} (\text{GR} + \text{MV}) + \text{SEM} (/ \text{MSS} / + {}_{(\text{var})} \text{T}_{\text{var}})\},$$

where both systemic nature of the vocabulary and individual meaning of the word are accounted for. The analysis thereafter consists of comparing how the proposed ideal formulation can be observed in the dictionaries chosen, across a typological variety (morphological classes) of words.

The results of such analysis seem to indicate that over the span of the 19th century, Romanian dictionaries register an array of increasingly refined lexicographical definitions, mostly with regard to the part of the definition that integrates the word in the vocabulary of the language.

Cuvinte-cheie: *definiție lexicografică, dicționar, lexicografie teoretică, istoria lexicografiei românești.*

Keywords: *Lexicographical definition, dictionary, theoretical lexicography, history of Romanian lexicography.*

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
bogdan_harhata@inst-puscariu.ro